

בענין מה היה דינו של פדיון הבן ופדיון פטר חמור קודם שנתקדשו הכהנים

(דף ד' ע"ב) איתמר ר' יוחנן אמר קדשו בכורות במדבר וריש לקיש אמר לא קדשו בכורות במדבר וכו' עיין כל הסוגיא. והנה הרמב"ן על התורה פרשת במדבר פרק ג' פסוק מ"ה כתב דאף דבמצרים כבר נצטוו קדש לי כל בכור וכן בכור בהמה טהורה ופטר חמור תפדה בשה, מ"מ לא קיים המצוה עד שנה השניה כשנצטוו להעמיד לוי תחת כל בכור וכל העודפים נפדו בה' סלעים והחמורים נפדו בהשה של הלויים. דהא מתחלה לא נתקדשו הכהנים ולא גלה תורה מה לעשות בהפדיון. והמשך חכמה שמות פרק י"ג כתב דגם קודם קיים המצוה אלא שלא נתנו לכהן רק נתן לה' סלעים להקדש ופדה החמור בשה והחזיק בהשה ובכור בהמה טהורה הביא לשם קרבן ונאכל לבעלים כמו מעשר בהמה עכשיו. והמרי"ל דיסקין כתב דנתן הבכור להבכורים שהיו במקום הכהנים אז, ואף דא"כ הבכור גופא הוא בכור ויכול ליתן לעצמו אבל נפק"מ דבכור לקדושה הוא בכור לאם ובכור לעבודה הוא בכור לאב ונתן בכורים של האם ולא של האב להבכורים של האב. [אבל קשה דהגמ' מקשה על ריש לקיש דסבר דלא נתקדשו בכורים במדבר מהמשנה דעבודה בבכורות וש"מ דהוי אותו דין בכור וצ"ע].

וקשה לי על המשך חכמה והמהרי"ל דיסקין דאם היה אופן שיכול לקיים הדין של פדיון הבן ופדיון פטר חמור עם הצווי במצרים א"כ מסתמא כל א' כבר קיים המצוה ולמה ציוה התורה לפדות הבכורים עוד פעם, הא כבר פדה את עצמן. ודוחק לומר דכיון דעכשיו המצוה נשתנה דניתן לכהנים ולכן גם למפרע לא קיים המצוה. ויותר מרווח ללמוד כהרמב"ן דלא קיים המצוה כלל עד כאן ולכן ציוה התורה לקיים המצוה עכשיו. ויש לקיים סברת המשך חכמה והמהרי"ל דיסקין דהם באו רק לבאר האיך היה יכול לקיים המצוה אם לא נבחרו הכהנים, אבל בפועל לא קיים המצוה וכמ"ש הרמב"ן.

בדין עבודה בבכורות שהיה קודם שהוקם המשכן

איתביה ר' יוחנן לריש לקיש עד שלא הוקם המשכן היה הבמות מותרות ועבודה בבכורות וכו'. ומוכח מקושיית ר' יוחנן דהדין של עבודה בבכורות הוא משום הדין של קדש לי כל בכור. והק' הגרי"ז דהפי' משניות להרמב"ם על המשנה שם בזבחים פי' דמימות אדם הראשון היה עבודה בבכורות ואין שייך להפרשה של קדש לי כל בכור.

ובספר זבח יעקב (לידידי הר' יעקב ליברמן) וגם בספר תורת הבמה תירצו ע"פ דברי המהר"ל בגור אריה והט"ז בספרו דברי דוד על הפסוק מכרה כיום את בכורתך לי. דהנה מקור הרמב"ם שהעבודה בבכורות הוא מהמדרש רבה במדבר פרק ד' אות ח' דאיתא שם וז"ל שבתחלה היו הבכורות משמשי עד שלא עמד שבט לוי כמה ששנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות וכו' מתחלת ברייתו של עולם אדם הראשון היה בכורו של עולם וכו' לבש בגדי כהונה גדולה וכו' כיון שמת אדם מסרן לשת שות מסרן למשותלח כיון שמת משותלח מסרן לנח וכו' מת נח ומסרן לשם, וכי שם היה בכור והלא יפת היה בכור וכו' ומפני מה מסרן לשם מפני שצפה נח שלשת האבות עמדת ממנו וכו' מת שם ומסרה לאברהם וכי אברהם היה בכור אלא מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה וכו' עיין שם במדרש שהאריך. ולכאז"צ"ע האיך יכול שם להיות בכור מפני שהאבות עמדת ממנו הא למעשה לא הוי בכור, וכן אברהם וכו'. והנה המהר"ל והט"ז הק' כעין זה האיך יכול עשו למכור בכורה ליעקב ופי' רש"י שם דהוא משום עבודה, וכיון שיעקב אינו בכור היאך יכול להיות בכור ע"י מכירה וכי שייך שהכהן ימכור כהונתו לזר, ות' דקודם מתן תורה הדין בכור לא היה דין בעצם דאם אינו בכור הוי זר אלא היה זכות ומעלה שיש יותר כבוד להבכור לעשות עבודה, ולכן אם מי שאינו בכור הוא יותר ראוי אז הזכות שייך לו, וכן יכול למכור הזכות כיון שזכות שלו הוא יכול למכור, וכתב הזבח יעקב שכן אמר לו הר' מאיר סולביצ'יק בשם הגרי"ז. ועיין חזקוני שם דביאר הקרא מכרה כיום את בכורתך לי, דהיינו היום שאין כאן דין זרות בעצם יכול למכור אבל לעתיד אינו יכול למכור זכות העבודה שבזר לא שייך עבודה כלל. [עוד הביא בהזבח יעקב את המדרש דבגדי בנה החמודות היה הבגדי כהונה שהיה מתחילה לאדם הראשון ומסרן לשת ומשותלח ונח ושם ואברהם ויצחק כמבואר במדרש פרשת במדבר הנ"ל, ויצחק מתחלה מסרן לעשו אבל כשנשא עובדי עבודה זרה לקח ממנו ועכשיו שיעקב נוטל הברכות נתן רבקה לו את בגדי הכהונה].

ובזה מיושב קושיית הגרי"ז דאף דהיה עבודה בבכורות מימות אדם זה היה רק בדין זכות ומעלה ושייך למי שאינו בכור ג"כ לעבוד אם ראוי לכך או אם קנה את הזכות, ובפרשה קדש לי כל בכור נתחדש דמי שאינו בכור הוא זר לענין עבודה ומעצם הדין בעיני בכור. עוד הביא הזבח יעקב משם הר' אברהם יהושע סולביצ'יק בשם הגרי"ד ע"פ דברי הגרי"ז על התורה פרשת יתרו דמיציאת מצרים עד הקמת המשכן היה לישראל ב' דיני קרבנות. דיש דין קרבן בני נח כמבואר בזבחים דף קט"ו דיכול גוים להביא חיה ועופות ובהמות תמימים ובעלי מומים ויכול להקריב בזמן הזה ואינו יכול להביא אלא עולות, ויש דין קרבן ישראל המבואר בתורה. וכתב הגרי"ז על התורה על הפסוק מזבח אדמה תעשה לי דכתב הרמב"ם בספר המצוות מצוה עשה כל דפשטיה דקרא הולך על במה בשעת היתר במות. וכתב הגרי"ז דבזה נתחדש הדין במה בקרבנות ישראל, דמפורש שם בזבחים דעד הקמת משכן אף אחר מתן תורה היה יכול ישראל להקריב קרבנות בני נח בהמה חיה ועוף בין תמימים בין בעלי מומים והכל עולות, אבל היה להם גם דין קרבן ישראל כמבואר כאן דהא דלא הקריב חובות הוא משום דאין מקריבין בבמה חובות שאין קבועין להם זמן. וזה מה שאמר הקרא מזבח אדמה תעשה לי דהיינו במה וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך את בקרך ואת צאנך דכיון דהוא קרבן ישראל יכול להקריב שלמים אבל צריך רק בקר וצאן. ועל פי זה יכול לומר דהדין בכור שהוא מימות אדם הראשון הוא לגבי דין קרבנות בני נח והדין בכור שנתחדש מקדש לי כל בכור הוא בדין קרבן ישראל.

והקרא אורה מסכת זבחים דף קט"ו ע"ב הק' האיך יכול להיות דין בכור לעבודה הא קודם הקמת המשכן היה דין במה וקיי"ל אין זרות בבמה, וכן בגלגל ובנוב וגבעון לא היה שום פסול זרות וכמבואר שם. והקרא אורה צידד דהדין עבודה בכורות היה רק לגבי קרבן ציבור דבזה בעיני כהן וכן כתב החזון איש. ועיין שם דף קי"ח ע"א דמשמע דמתחילה היה דין בכור אף בקרבן יחיד דהיה ס"ד שם דאף אחר שהעבודה הוא בכהונה עדיין בעיני בכור לבמה. ועוד יש להעיר דאם היה ב' דינים אף דהדין זר של בכור נטלה מהם ונתן לכהנים מ"מ הדין של זכות ומעלה שיש גבי קרבנות בני נח למה אין זה נוהג אף בזמן הזה וכעין זה העיר הקרא אורה שם. [ואולי דכל הזכות והמעלה שיש לבכור הוא רק קודם מתן תורה, אבל לאחר מתן תורה שוב אין כאן שום זכות ומעלה של בכור בקרבנות בני נח].

בדין חמור שילדה כמין פרה

ומה הן באכילה וכו' חמור שילדה כמין פרה אוסרה באכילה וכו'. בפתחי תשובה סי' ע"ט ס"ק ב' הביא היד אליהו סי' ג' דחקר אם חמור שילדה כמין פרה הוא כבהמה טמאה ממש או דהוי כבהמה טהורה ורק אסור משום שבא מן הטמא ונפק"מ אם חייב כרת על חלבה דאם הוא כבהמה טמאה אז אינו חייב כרת על החלב ואם הוא כבהמה טהורה חייב כרת על החלב, וגם אם שחיטתה מטהרת מוטמאת נבלה דאם הוא כבהמה טהורה אז הוי שחיטה ורק שאסור באכילה ואין לה טומאת נבלה כמו טרפה, וגם אם יש דין של אותו ואת בנו, וכן אם יכול לכתוב תפילין על עורה, ומסיק דיש ספק בזה וצריך להחמיר לב' הצדדים. והגר"ח בחי' הרחה"ל מאכ"א פ"ג הי"א וכן האמרי משה סי' ד' אות י"ז סוברים דנחשב מין טמא ממש והביאו ראי' דהרמב"ם פרק ג' מהלכות מאכלות אסורות דביוצא מן האסור אף שאסור מדאורייתא אין לוקין ובחמור שילדה כמין פרה שכתב בפרק א' משמע דלוקין וש"מ דאין איסור משום יוצא אלא שהוא מין טמא ממש, וכ"כ הגרי"ז כאן [והא דבעינן קרא לומר שאסור הוא משום דלולי הקרא אף הוא מין חמור מותר משום דיש לו ב' הסימני טהרה מפריס פרסה ומעלה גרה]. ועיין קהלות יעקב סי' ד' דהביא ראי' מגמ' לקמן דף י"א דאינו יכול לפדות פטר חמור בפרה שילדה כמין עז אף לר' אליעזר דסבר דפודין בנדמה משום דזיל בתר אימיה, ומוכח דהוי מין פרה. וכן מוכח מגמ' לקמן דף י"ז ע"א דבלשון א' נחלקו ברחל בת רחל בת עז אי הוי נדמה מפני שאינו דומה לאם אמו, וללשון שני נחלקו ברחל בת עז בת רחל אם הוי נדמה או שחזרה שיות למקומה, ואי נימא דמין הבהמה תלוי במה שהבהמה עצמה נראה א"כ אין שום סברא שילך בתר אם אמו.

בענין פסול נדמה בבכור

פרה שילדה כמין חמור וחמור שילדה כמין סוס פטורה מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר חמור שני פעמים עד שיהא היולד חמור והנולד חמור. ובגמ' קאמר רב יהודה דילפינן מאך בכור שור וכו' עד שיהא הוא שור ובכורו שור, והגמ' הק' ממתני' דדרש כן מפטר פטר ב' זימני, ותי' דהוא דאמר כר' יוסי

הגלילי דדרש מבכור שור, ולתנא דמתני' כתיב בקרא גבי חמור דאינו חייב א"כ בין הוא בין אמו הוי חמור, ויליף בהמה טהורה מבכור, ולר"י הגלילי כתיב קרא גבי שור כשב ועז דאינו בכור עד שיהא הוא שור ואמו שור וכו' ויליף פטר חמור מזה, עיין כל הסוגיא. והק' התוס' ד"ה והא תנא למה לא אמרין דבעינן ב' קראי לפטור פרה שילדה כמין חמור, דבאמת יש ב' פרשיות וב' חיובים של בכור דין של בכור בהמה טהורה ודין של בכור בהמה טמאה, והמשנה מיירי גבי דין של פטר חמור וקרא דקנסיב הוא לפטור מדין של פטר חמור דאף דדומה לחמור מ"מ אין אמו חמור, ורב יהודה מייתי קרא דפטור מדין של בכור בהמה טהורה דאף דאמו הוא שור מ"מ כיון שהוא דומה לחמור אין לו דין שור לחייב בבכורה. ותי' התוס' דאה"נ דבעי לפוטרו מב' הפרשיות אלא שמשמעות המשנה הוא דלגמרי פטור בין מדין של בכור בהמה טמאה בין מדין של בכור בהמה טהורה מחד קרא של פטר חמור פטר חמור. והגרי"ז העיר דלפי מה שמבואר בדבור שעבר דפרה שילדה כמין חמור הוי פרה בעצם א"כ מסברא לא בעינן קרא אלא לפוטרו מדין של בכור טהורה, דבזה הו"א כיון דנולד מהפרה היה לו דין של בכור טהורה וקמ"ל דכיון דאינו דומה לפרה פטור, אבל מדין של בכור טמאה ליכא שום ס"ד דכיון דאינו נולד מחמור אינו מין חמור וליכא שום מחייב כלל, אבל מתוס' מבואר דבעינן קרא אף לפוטרו מדין פטר חמור, וכן מהרמב"ם הל' ביכורים פ"ב ה"ח מבואר להדיא דבעינן קרא אף לפוטרו מפטר חמור, וכן הוא פשטות המשנה עד שיהא היולד חמור והנולד חמור דשני הגווני בין שאין הנולד חמור בין שאין היולד חמור פטרינן מאותו גזה"כ.

והקהלות יעקב תי' דאף דאמרין לעיל דפרה שילד כמין חמור בעצם הוי מין פרה וכתבנו כבר ב' הוכחות שלו לעיל אבל הוי ג"כ מין חמור ויש לו דינים של ב' המינים. והוכיח זה דהמהרי"ט אלגזי קאמר דגם רחל שילדה כמין פרה ג"כ אין פודים בו, ולכן להלכה נאמר כהפסק של היד אליהו דצריך להחמיר לומר שהוא פרה וגם שהוא חמור. [אבל לדידי מאוד קשה לומר בפרה שילדה כמין חמור שיש לו דיני חמור דאם נאמר כן למה הוא מותר באכילה וצ"ע. ולי נראה לתרץ קושיית הגרי"ז דאף דהוי פרה מ"מ אם יש פטור נדמה לבכור בהמה טהורה ולא לבכור בהמה טמאה א"כ אף שהוא פרה מ"מ יהיה לו הדין של בכור בהמה טמאה, דבכלל קדושת בכור הגוף של בכור בהמה טהורה הוי קודשת דמים של בכור בהמה טמאה, ולכן כל שלא נתמעט נדמה מבכור בהמה טמאה אף בפרה שילדה כמין עז או כמין סוס יהיה לו הדין קדושת דמים של בכור בהמה טמאה, ושוב מצאתי סברא זו במשנת רבי אהרן כאן].

תוד"ה והא תנא וכו'. וקשה דהא אמר אפי' מקדושת הגוף לקדושת הגוף לא ילפי' דהא לשור וכשב ועז צריך קרא לכל חד וחד עכ"ל. ותי' הגרי"ז דאה"נ מאחר דילפינן בא' שנשתנה לקדושה אחרת אז ילפינן מהדדי אבל הא דצריך קרא לשור כשב ועז הוא דאי לאו קרא הו"א דאין זה חילוקי קדושות רק כולם הם קדושה א' של בכור בהמה טהורה, ובאמת מוכח מהגמ' להלן דף ו. דמחלק בין אם נשתנה לדבר הקדוש לבכורה או קדושת הגוף וכדומה דעיקר ההשתנות הוא דנשתנה לקדושה אחרת, ולכן צריך קרא לחלק דהקדושת בכור של שור חלוק מקדושת בכור של כבש ועז.